

4. ZŁOTE OBSZARY: NAUCZANIE DOSTOSOWANE

Knud Jensen, Frode Joseng & Maria-José Lera (2007).

- 1.- *Co to jest nauczanie dostosowane?*
- 2.- *Podstawowe zasady*
- 3.- *Różnorodność a nauczanie dostosowane*
- 4.- *Strategie zindywidualizowanego podejścia w nauczaniu: "złote" zasady kluczowe*

1.- Co to jest nauczanie dostosowane do potrzeb i możliwości ucznia?

Szkoła "włączająca i integracyjna" to instytucja, która zapewnia wszystkim uczniom możliwość nauczania **dostosowanego do ich potrzeb i możliwości** w obrębie jednej społeczności i wspólnoty kulturalnej i edukacyjnej. (Lysberg og Uthus ,2004)

W sensie politycznym teorie dostosowanego nauczania leżą pomiędzy wizją szkoły "efektywnej", która skupia się na rezultatach, rywalizacji, porównaniach między placówkami oświatowymi i krajami, a z drugiej strony - wizją szkoły "włączającej" (integracyjnej), która kładzie nacisk na uczestnictwo, solidarność i równe możliwości, zgodnie z zasadami Deklaracji z Salamanki UNESCO (Mayor Zaragoza, 1994).

Podejmując refleksje na temat nauczania dostosowanego możemy na nie spojrzeć z dwóch perspektyw:

1. Nauczanie jako indywidualne prawo uczniów mających specjalne potrzeby.
2. Nauczanie jako prawo każdego ucznia do uczestnictwa w pozytywnym, zindywidualizowanym procesie kształcenia, który umożliwi mu rozwijanie wszystkich swoich umiejętności.

Połączenie obu tych perspektyw daje nam koncepcję nauczania postrzeganego jako fundamentalne prawo jednostki do procesu kształcenia dostosowanego do jej indywidualnych cech. Wiąże się to z wyzwaniem, jakim jest uczynienie z naszych szkół i klas wzbogaconego środowiska edukacyjnego, w którym znajdzie się miejsce dla każdego.

Głównym celem tak rozumianego nauczania jest ograniczenie możliwości porównań społecznych wśród uczniów. Uczeń powinien myśleć o własnym powodzeniu, i porównywać swoje postępy z indywidualnymi celami. W ten sposób będzie mógł się rozwijać, budować poczucie własnej wartości i pozytywną tożsamość edukacyjną.

Do nauczania uwzględniającego potrzeby, możliwości i indywidualne cele ucznia można podejść na dwa różne sposoby. Jeden to system indywidualnego dostosowania, w którym każdy uczeń ma własny plan nauki, oparty na jednostkowych potrzebach, zainteresowaniach i umiejętnościach. Wielu nauczycieli uważa to za utopię, wychodząc z założenia, że zapewnienie takiego poziomu indywidualizacji nie jest możliwe w normalnej klasie. Sądzą oni, że jednoczesny nadzór nad tak wieloma procesami przyswajania wiedzy będzie wymagać zbyt wiele pracy.

Drugie podejście to model klasy wzbogaconej. Oznacza to zapewnienie w środowisku klasowym wielu możliwości i alternatywnych rozwiązań, aby uczniowie mogli wybierać spośród różnych zadań, poziomów trudności, miejsc i strategii zdobywania wiedzy. W ten sposób to sam uczeń nadzoruje swój własny proces kształcenia. Rolą nauczyciela jest pomaganie dzieciom podczas podejmowania wyborów, zapewnianie im różnorodnych możliwości i organizowanie rozmaitych zajęć. Obie te perspektywy postrzegają ucznia jako aktywny podmiot, a nie pasywny przedmiot. Uczeń bierze aktywny udział we własnym procesie kształcenia.

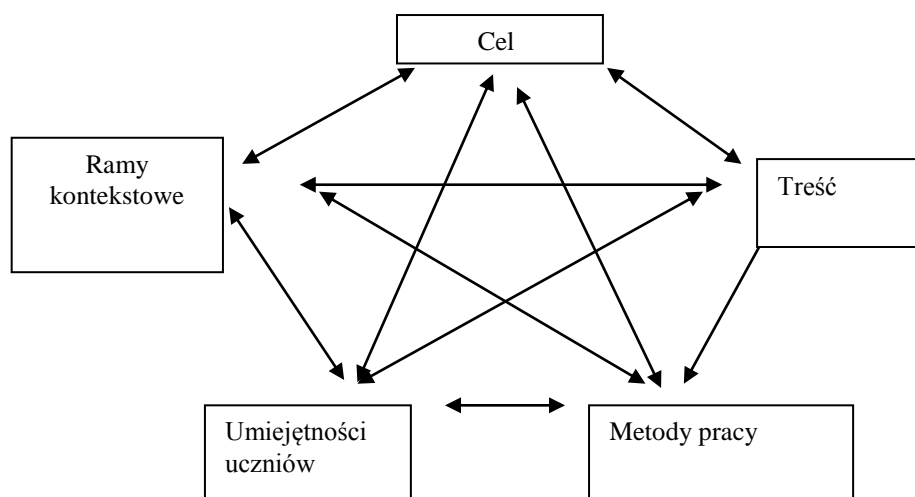
Praktyka "włączająca" (integracyjna) wymaga uwzględnienia odmiennych elementów. Są to:

- a. Nastawienie nauczyciela.
- b. Wybór metod przez nauczyciela.
- c. Zapewnienie materiałów do pracy.
- d. Ramy czasowe.
- e. Umiejętność radzenia sobie z różnorodnością.
- f. Umiejętność budowania relacji między uczniami i nauczycielami.

(Agencja Europejska, 2001)

2.- Podstawowe zasady

Dydaktyczny model relacyjny (Bjørndal i Lieberg, 1978) to jeden ze sposobów, które mogą ułatwić pedagogom bardziej systematyczne planowanie nauczania dostosowanego.

Rys. 1 Dydaktyczny model relacyjny (Bjørndal og Liberg, 1978)

Na etapie planowania należy rozważyć pięć elementów, jednocześnie dążąc do stworzenia jak największej liczby powiązań między nimi. Musimy się zastanowić, co chcemy osiągnąć, jaką treść zamierzamy przedstawić, rozważyć metody działania i różne poziomy rozwoju uczniów, i wreszcie umieścić wszystkie te aspekty w konkretnym kontekście, na który składają się

określony czas i określone okoliczności, jak na przykład obchody Dnia Pokoju, początek wakacji lub uczestnictwo w jakimś innym wydarzeniu mającym znaczenie dla wszystkich.

Wielu nauczycieli uważa, że koncepcja nauczania dostosowanego jest bardzo trudna do zastosowania w praktyce i czują się winni, ponieważ nie potrafią zapanować nad uczniami w klasie. Badania prowadzone w Norwegii przez dr Marit Mjøs Stadped pokazują¹, że 75 % nauczycieli zgadza się z zasadami edukacji włączającej i nauczania dostosowanego, 60 % z nich uważa, iż jest ono trudne do zastosowania w praktyce, a 35 % wkłada znaczny wysiłek w próby jego wdrożenia.

Badania zwracają również uwagę na znaczenie, jakie dla ułatwienia tego procesu ma administracja szkoły, jej nastawienie i kompetencje; wskazują też, jak ważne jest, aby nauczyciele edukacji specjalnej i innych przedmiotów pracowali razem, współdziałali i uczyli się od siebie nawzajem.

Żeby zbudować szkołę "włączającą i integracyjną", opartą na zasadach dostosowanego nauczania musimy wziąć pod uwagę trzy kryteria:

1. Kontekst: kwestie ekonomiczne, budynki i infrastruktura szkoły, kwalifikacje nauczycieli, ich nastawienie i wyznawane wartości, harmonogram zajęć, materiały do nauki i program nauczania.
2. Procesy: praktyki stosowane w szkole i w klasie, sposób organizacji zajęć, autonomia, odpowiedzialność uczniów, ich aktywność, uczucia i znaczenie.
3. Emocje: jakie uczucia budzi u uczniów szkoła i klasa w znaczeniu poznawczym i społecznym, w kontekście oczekiwań, motywacji, poczucia bezpieczeństwa, pewności siebie i poczucia własnej wartości.

Istnieją cztery główne przeszkody w budowaniu szkoły "włączającej i integracyjnej" (Ogden, 2004):

1. Problem implementacji: jak szkoły mające mało doświadczenia z nauczaniem dostosowanym mogą zmienić swoje cele, nastawienie, orientację i praktyki?
2. Problem różnorodności: jak szkoła może sobie poradzić z różnorodnością wśród uczniów, mających różne pochodzenie społeczne, różne umiejętności, zdolności, kompetencje i motywację, pracujących w różnym tempie i w różnym stopniu zdolnych do wysiłku?
3. Problem przystawalności: jak możemy stworzyć szkołę, która nie jest oderwana od życia codziennego uczniów, ich zainteresowań i doświadczeń?
4. Problem kontroli: większa swoboda i odpowiedzialność wymagają zachowania dynamicznej równowagi między wolnością ucznia i kontrolą ze strony nauczyciela. Większa swoboda uczniów wymaga innych umiejętności od dorosłych; uczniowie również rozwijają w takiej atmosferze inne umiejętności konieczne, żeby się uczyć, dokonywać indywidualnych wyborów, ustalać priorytety, wykorzystywać czas w sposób bardziej efektywny i nadzorować własny proces przyswajania wiedzy. Nie jest łatwo osiągnąć odpowiednią równowagę między wolnością i autorytetem.

Wszystkie te problemy ujrzymy jednak we właściwym świetle, kiedy porównamy je z celami edukacji "włączającej": ograniczanie różnic społecznych, rozwijanie umiejętności szkolnych i wzmocnienie poczucia własnej wartości u uczniów. Czynniki te pomagają w stworzeniu w klasie pozytywnego klimatu nauczania, który zachęca wszystkich uczniów do równego uczestnictwa.

Percepcja jednostki i całej grupy to bardzo ważne czynniki, które działają jak "efekt publiczności". Jak wspomnieliśmy w innym miejscu, grupa wywiera na jednostkę bardzo silny wpływ, który może być dobry lub zły. Z tej perspektywy subiektywna percepcja ucznia ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia przyczyn jego porażki lub sukcesu. Strategia mająca na celu kompensację negatywnego spostrzegania własnej osoby to koncepcja "wzmocnienia" (*empowerment*), którego istotą jest przejęcie kontroli oraz odzyskanie wpływu na własne życie, a także proces przyswajania wiedzy. Dzięki "wzmocnieniu" czujemy się silniejsi, bezpieczniejsi, bardziej pewni siebie i niezależni, a także zyskujemy więcej okazji, aby realizować nasze priorytety i osiągać cele (Bjørn og Manger, Terje –Fagbokforlaget, 2005)

"Wzmocnienie" wymaga rozwijania autonomii czyli umiejętności samodzielnego podejmowania decyzji i dokonywania wyborów, a także poczucia kompetencji i zdolności wpływania na swoje otoczenie, docenianie znaczenia i wagi swojej osoby. Jeśli strategię projektu Golden 5 zapewnią uczniom poczucie "wzmocnienia", rola, jaką odgrywają w nauczaniu dostosowanym niewątpliwie wywrze wpływ na podejście uczniów do programu nauczania, wyniki w nauce i ogólnie adaptację szkolną.

Fakt, że każdy uczeń bierze aktywny udział w procesie przyswajania wiedzy ma fundamentalne znaczenie dla jego rozwoju. Aktywny udział może polegać na wykonywaniu konkretnych zadań - i tak jest tradycyjnie pojmowany - jednak uczeń jest naprawdę aktywny, kiedy sam podejmuje decyzje. Kluczowe jest także, aby uczeń podejmował ważne decyzje w procesie kształcenia, jak ukazuje ten przegląd badań dokonany w Norwegii.

Ref. Elevinspektøreren 2002/2003 N= 18000 %	NIE	czasami	często	TAK
Opracowywanie własnego programu pracy	38,07	33,86	23,96	4,11
Decydowanie, w jakie zadania włożyć więcej wysiłku i z jakich przedmiotów więcej się nauczyć	18,02	35,33	38,27	8,38
Wybór metod pracy	12,58	31,76	42,54	13,12
Wybieranie formy oceny	32,48	37,24	23,84	6,43
Decydowanie, kiedy wystawiona zostanie ocena i kiedy oddać projekt lub zadanie.	40,87	31,74	20,03	7,36

3.- Różnorodność w nauczaniu dostosowanym

Nauczanie dostosowane można wprowadzać w życie ilościowo lub jakościowo. W przypadku indywidualizacji "ilościowej" to nauczyciele dokonują zmian w imieniu uczniów (wybierają strategie pracy, treści, ilość i poziom trudności). Z kolei "jakościowe" nauczanie dostosowane to proces polegający na współpracy między nauczycielami, rodzinami i uczniami. Nauczyciel zapewnia doradztwo i pomoc, ale uczeń przejmuje całą odpowiedzialność za własny proces przyswajania wiedzy.

Konieczne jest przystosowanie programu nauczania do odmiennych cech i potrzeb uczniów. Musimy pamiętać, że nie chodzi tutaj o przygotowanie oddzielnych programów nauczania dla poszczególnych osób, ale stawienie czoła potrzebom i stworzenie takich warunków pracy w klasie, które uwzględniają ogromną różnorodność wśród dzieci.

Nauczanie dostosowane oznacza, że uczniowie muszą mieć możliwość wybrania jednej z wielu propozycji, w zależności od tego, czym pragną się zająć, gdzie i jak.

Oto obszary, w obrębie których uczniowie powinni mieć zapewnione różne opcje (Håstein og Werner : Men de er jo så forskjellige, Ad Notam, 2003), jednocześnie pracując nad swoją autonomią, odpowiedzialnością i ogólnie "wzmocnieniem" (*empowerment*).

1. Wybór treści.
2. Wybór metody uczenia się.
3. Współpraca przy przygotowywaniu planu pracy.
4. Współpraca przy prezentacji.
5. Przedstawianie pomysłów, proponowanie rozwiązań i możliwości
6. Udział w procesie wystawiania ocen.

Aby stworzyć szkołę opartą na różnorodności i dostosowanym nauczaniu, musimy położyć nacisk na siedem kategorii: (Dale og Wærnes, 2004)

1. Umiejętności, kwalifikacje i specjalne potrzeby poszczególnych uczniów.
2. Program nauczania i indywidualne plany pracy.
3. Poziom i tempo.
4. Organizacja dnia szkolnego.
5. Miejsce i materiały do nauki.
6. Formy i metody pracy.
7. Wystawianie ocen.

Oznacza to oferowanie w klasie różnorodnych doświadczeń, co nie tylko pozwala uczniom wykonywać zadania odpowiednie dla ich poziomu, (co ułatwia proces przyswajania wiedzy), ale dodatkowo wymaga od nich aktywnego uczestnictwa we własnym kształceniu, poprzez wybieranie strategii, metodologii i sposobu oceny.

Wprowadzanie różnorodności w klasie, w metodach nauki, to wyzwanie. Aby go uniknąć, wielu nauczycieli może twierdzić, że nie są odpowiednio przeszkoleni, mają zbyt wielu uczniów i brakuje im pomocy szkolnych; mogą też wskazywać na oczekiwania rodziców i konieczność przestrzegania pewnych formalnych zasad (Skaalvik og Fossen 1995; Monica Dalen 1994). Rozumiemy wszystkie te powody, jednak ze względu na rzeczywistą sytuację w naszych szkołach potrzebna jest jednak zmiana metodologii oparta na podstawowym założeniu: musimy się przystosować do różnorodności.

Podsumowując możemy powiedzieć, że w celu stworzenia szkoły "włączającej/integracyjnej", musimy albo zwiększyć liczbę środków dostępnych dla każdego ucznia, albo dokonać redystrybucji środków już istniejących poprzez:

1. Większe wykorzystanie Internetu.

2. Częstsze korzystanie z niezależnej pracy ucznia.
3. Nakłanianie uczniów do pomocy innym uczniom.
4. Zmiany w strukturach i sposobach organizacji klasy i lekcji.

Aby zrealizować ten cel i stworzyć szkołę włączającą musimy zwiększyć współpracę między szkolnictwem specjalnym i zwykłym, pomiędzy nauczycielem i rodzicami, między uczniem i nauczycielem, a także zapewnić uczniom indywidualną pomoc opartą na efektywnych strategiach kształcenia i budować pozytywne nastawienie w stosunku do szkoły i nauki w ogóle.

Założenia nauczania dostosowanego można podsumować w następujących punktach (Werner, 1998):

1. Konstruktywne i pozytywne relacje między uczniami i nauczycielem.
2. Każdy uczeń musi być doceniany.
3. Uczeń musi się czuć bezpieczny w trakcie nauki i w otoczeniu, w którym naukę pobiera.
4. Systematyczna indywidualizacja przy wykorzystaniu dydaktycznego modelu relacyjnego.
5. Wysoka motywacja do nauki wśród uczniów.
6. Wysoki poziom uczestnictwa uczniów i rozwijanie ich odpowiedzialności.

Aby móc wprowadzić te zasady w codziennym życiu szkoły, nauczyciele muszą prowadzić z uczniami zorganizowane rozmowy, systematycznie rozmawiać z nimi o nauce, kierować procesami w życiu codziennym i systematycznie spotykać się z rodzicami w celu ustalenia wspólnych priorytetów.

Uczniowie muszą mieć możliwość wyboru spośród różnych zadań, różnych strategii przyswajania wiedzy i różnych sposobów rozwiązywania problemów, a także ustalania, gdzie będą pracować, i z kim. Uczniowie powinni również mieć możliwość zdecydowania, gdzie szukać pomocy - u nauczycieli, czy u innych uczniów. Muszą się czuć docenieni, mieć świadomość, że są szanowani i wspierani, otrzymywać pozytywne informacje zwrotne i mieć możliwość dokonywania samooceny. Nacisk należy położyć na perspektywę indywidualną, podkreślając, że każdy uczeń ma w klasie do odegrania - dla dobra całej grupy - pozytywną rolę opartą na jego indywidualnych cechach i mocnych punktach. Kluczowe znaczenie ma tutaj indywidualne podejście, oparte na zainteresowaniach i doświadczeniach konkretnego dziecka.

Proces ten powinien odbywać w "atmosferze włączenia", opartej na wspólnych doświadczeniach, wzajemnym szacunku i zadaniach, które stawiają przed uczniami wyzwania społeczne i umożliwiają wymianę wiedzy między nimi.

Aby zapewnić uczniom różnorodność szkoła musi oferować wiele różnych zajęć. W tym celu można podzielić klasę na mniejsze grupy, z których każda otrzymuje projekt odpowiadający zdolności dzieci do podejmowania samodzielnych decyzji i oznaczony określonym kolorem:

- Projekt zielony: nastawiony na ucznia (uczeń ma dużo możliwości wyboru)
- Projekt żółty: nastawiony na ucznia/nauczyciela (nauczyciel podejmuje więcej decyzji niż uczniowie)
- Projekt czerwony: nastawiony na nauczyciela (tylko nauczyciel podejmuje decyzje).

W ten sposób zapewniamy w klasie różnorodność, w której mieszczą się różne style przyswajania wiedzy, metody pracy, poziomy trudności.

Istnieje wiele możliwych kombinacji, z których dla przykładu proponujemy:

- Różnorodność treści (cztery tematy)
- Różnorodność metod pracy (indywidualnie, w parach, w grupach)
- Różnorodność poziomu trudności (łatwe, wymagające pomocy innych uczniów, wymagające pomocy nauczyciela)
- Różnorodność sposobów wyrazu (rysowanie, pisanie, robótki ręczne, czytanie)
- Różnorodność natury wyboru: wolny (twórczy - uczeń decyduje), częściowo zorganizowany (nauczyciel zapewnia pewne wskazówki), zorganizowany (w dużej mierze kierowany przez nauczyciela).

Kiedy uczniowie wybiorą projekt, muszą go zakończyć w określonym czasie. Doprowadzanie projektów do końca nadaje pracy w klasie ciągłość, która podkreśla jej znaczenie dla uczniów. Projekty tego rodzaju łatwo opracować, szczególnie, gdy dany przedmiot wymaga zdobycia dodatkowej wiedzy. Wielu twórczych możliwości dostarcza historia: uczniowie mogą inscenizować wydarzenia historyczne lub odgrywać inne scenki, np. z życia codziennego, z wykorzystaniem dawnej muzyki, strojów, sztuki itd. Grupy uczniów, z których każda zajmuje się swoim zadaniem, mogą bez problemu pracować w klasie równoległe.

Podsumowanie kryteriów nauczania dostosowanego:

1. Ocenianie na osobności, a nie publicznie.
2. Skłanianie uczniów do stawiania sobie celów indywidualnych i wspólnych.
3. Promowanie stosowania indywidualnych strategii nauki.
4. Wykorzystywanie indywidualnych planów pracy.
5. Koncentrowanie się na indywidualnych postępach uczniów, osiągnięciach i zdolności stawiania czoła wyzwaniom.
6. Korzystanie z zainteresowań i doświadczeń ucznia, aby wzmocnić u niego poczucie, że praca w szkole ma sens i nie jest oderwana od jego życia codziennego i przyszłości.
7. Dawanie uczniom poczucia, że dobrze opanowali temat, a jednocześnie stawianie przed nimi nowych wyzwań.
8. Uświadamianie uczniom, że błędy i porażki to naturalny element procesu uczenia się.
9. Zwiększanie wpływu uczniów na szkołę i na własny proces przyswajania wiedzy.
10. Czynienie szkoły bardziej elastyczną pod względem organizacji grupy i wyboru miejsc, w których odbywa się nauczanie (klasy, sale seminaryjne, korytarze, biblioteka, otoczenie szkoły).
11. Zapewnianie uczniom możliwości znalezienia czasu na samodzielną naukę w ramach dnia szkolnego.
12. Zapewnienie możliwości odrabiania prac domowych w szkole przy pomocy dorosłych dla tych uczniów, którzy tego potrzebują.
13. Rozwijanie systemu samooceny dla uczniów.

4.- Strategie nauczania dostosowanego: Złote zasady kluczowe

Oto przykłady zasad kluczowych, które mogą ułatwić wprowadzenie do nauczania dostosowanego, wskazujące główne aspekty, o których już była mowa, takie jak podtrzymywanie zainteresowania uczniów i zapewnianie im możliwości wyboru, właściwe podejście do stawiania ocen, i odpowiednie wykorzystanie pomocy naukowych.

ZAINTERESOWANIE I WYBÓR

Posiadanie możliwości wyboru to czynnik o fundamentalnym znaczeniu dla zwiększania motywacji i poczucia odpowiedzialności. Dlatego właśnie tak ważne jest zapewnienie uczniom różnych opcji, w sensie jakościowym lub ilościowym. Można na przykład zaproponować pięć różnych możliwości, z których uczniowie wybierają trzy. Jeśli pozwolimy im głębiej poznać jakiś temat, lub wykorzystają różne strategie zdobywania wiedzy (na przykład, korzystając z informacji w Internecie, encyklopedii, zdjęć, relacji ustnych itd.), ich motywacja jeszcze wzrośnie.

ZASADY KLUCZOWE

- *Uczniowie mogą wybierać wśród różnych zadań, poziomów trudności lub strategii pracy. Każdy z nich musi się skoncentrować na własnych umiejętnościach, i nie jest zachęcany do porównań. Musimy mieć pewność, że uczniowie wybrani jako "złoci" wiedzą, jak wykonywać swoje zadania.*
- *Przy planowaniu lekcji weź pod uwagę zainteresowania uczniów i ich własne doświadczenia.*

WYSTAWIANIE OCEN

Wystawianie ocen to codzienna rutyna, ale czasami nie zdajemy sobie sprawy z jej znaczenia. Celem stawiania stopni jest udzielenie uczniom informacji zwrotnej, wskazanie tego, co w pracy jest dobre, a co należy poprawić; ocena nie jest karą.

Z tego punktu widzenia bardzo ważne jest, aby podczas oceniania kłaść specjalny nacisk na osiągnięcia i sukcesy. Później należy wyjaśnić, jak poprawić to, co jest złe i zaproponować strategie służące osiągnięciu lepszych wyników w przyszłości.

ZASADA KLUCZOWA:

- *Poprawiając prace uczniów używaj zielonego długopisu, a nie czerwonego. Podkreślaj, co jest dobre, a co można jeszcze poprawić, itd.*

Wystawianie stopni musi być sprawą prywatną, bowiem jego celem jest poprawienie wyników ucznia, a nie ujawnianie jego ocen w ramach nagrody lub kary.

ZASADY KLUCZOWE:

- *Oceniaj uczniów prywatnie, a nie w obecności ich kolegów z klasy lub oficjalnie. Z uczniem należy porozmawiać na osobności i udzielić mu konkretnych rad, jak najlepiej może się poprawić.*
- *Podkreślaj te strategie nauki, które zwiększają autonomię w procesie zdobywania wiedzy.*

ZASOBY EDUKACYJNE

Ta metoda pracy z różnorodnością wymaga, by nauczyciele edukacji specjalnej i inni pracowali razem w tej samej klasie. Taka współpraca może być bardzo pozytywna, ponieważ w klasie będzie obecny więcej niż jeden dorosły, i może się okazać bardzo przydatny podczas przygotowywania materiałów i organizowania lekcji. Funkcja, jaką spełniają w klasie równi sobie nauczyciele jest często ignorowana, a tymczasem oferuje ona różnorodność strategii nauczania, jednocześnie pozwalając na bardziej efektywne wykorzystanie zasobów ludzkich.

Podręczniki to pomoce edukacyjne często wykorzystywane w procesie nauczania, jednak zostały one pomyślane dla konkretnego typu ucznia i okazują się niewystarczające w obliczu różnorodności. Podręcznik powinien być jedną z wielu pomocy dostępnych w klasie, obok lektur, encyklopedii, Internetu, zaproszonych gości, gier, eksperymentów itd. Dlatego właśnie podkreślamy przydatność pomocy samodzielnie opracowanych, stworzonych lub wybranych dla tej konkretnej grupy uczniów, którzy będą to postrzegać jako sygnał, że nauczyciel się nimi interesuje.

Nowa organizacja lekcji pozwoli nam stosować plan pracy dla każdego ucznia. Każdy uczeń będzie pracował w swoim własnym tempie i osiągał własne cele, w zależności od swoich umiejętności i zainteresowań.

ZASADY KLUCZOWE

- *Edukacja specjalna blisko związana z klasą.*
- *Używanie samodzielnie opracowanych pomocy.*
- *Zapewnienie uczniom metod samooceny.*
- *Zachęcanie uczniów do wzajemnego udzielania sobie pomocy i wsparcia.*
- *Udzielanie "złotym uczniom" szczególnego wsparcia w klasie i zwracanie większej uwagi na ich osiągnięcia w nauce.*
- *Używanie planu lekcji jako sposobu na indywidualizację nauczania.*

Źródła:

Bjørndal B og Lieberg S : Nye veier i didaktikken? En innføring i didaktiske emner og begreper, Aschehoug, Oslo, 1978.

Dale, Erling og Wærnes, Ingrid : Utdanning nr 3, 2004

European Agency: Inclusive education and effective classroom practice ” 2001

Gundem,B. : Skolens oppgave og innhold. Universitetsforlaget 1991

Lysberg, Julie og Uthus Marit, Spes.ped nr 9, 2004.

Ogden, Terje, Bedre Skole nr 4 , 2004

Werner, Sidsel, Spes.ped nr 8,1998.